

POKISTONDA “MA’RIFATLI MODERATSIYA” SIYOSATI DAVRIDA XOTIN-QIZLARGA MUNOSABAT

To‘xtasinova Shaxnoza Ibroximovna

Sarbo‘n universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Parvez Musharraf 1999-yilda davlat to‘ntarishi orqali hokimiyatga kelganidan so‘ng Pokiston siyosiy va ijtimoiy hayotida yangi burilish davri boshlandi. Uning siyosiy strategiyasi “ma’rifatli moderatsiya” konsepsiyasi bilan ifodalandi, bu esa ekstremizmga qarshi kurash, demokratik qadriyatlarni mustahkamlash va ijtimoiy modernizatsiyani rivojlantirishni nazarda tutgan siyosiy platforma sifatida shakllandi. Shu kontekstda ayollarga bo‘lgan munosabat va ularning siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy huquqlarini kengaytirish masalasi Musharraf siyosatining markaziy yo‘nalishlaridan biriga aylandi.

Abstract: After Pervez Musharraf came to power in a coup in 1999, a new turning point began in the political and social life of Pakistan. His political strategy was expressed in the concept of "enlightened moderation", which was formed as a political platform that envisaged the fight against extremism, the strengthening of democratic values, and the development of social modernization. In this context, the issue of the attitude towards women and the expansion of their political, social, and economic rights became one of the central directions of Musharraf's policy.

Аннотация: После прихода к власти Первеза Мушаррафа в результате государственного переворота в 1999 году в политической и социальной жизни Пакистана начался новый поворотный момент. Его политическая стратегия нашла выражение в концепции «просвещенной умеренности», которая сформировалась как политическая платформа, предусматривающая борьбу с экстремизмом, укрепление демократических ценностей и развитие социальной модернизации. В этом контексте вопрос отношения к женщинам и расширения их политических, социальных и экономических прав стал одним из центральных направлений политики Мушаррафа.

Mamlakat tarixida ilgari surilgan demokratik tajribalar va ayollarning siyosiy vakilligi nuqtai nazaridan Musharraf davri o‘ziga xos burilish davri sifatida ajralib turadi. Avvalgi hukumatlar davrida ayollarning siyosiy va ijtimoiy ishtiroki ko‘plab cheklovlar bilan to‘qnashgan bo‘lsa, Musharrafning siyosiy platformasi bu

cheklovlarni yumshatish, xotin-qizlarning mamlakat boshqaruvi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga jalb qilishga qaratilgan edi¹.

Musharrafning “ma’rifatli moderatsiya” siyosati diniy qadriyatlar bilan demokratik prinsiplarni uyg‘unlashtirishga intildi. Bu siyosiy yo‘nalish ayollarga nisbatan qarorlar qabul qilishda nafaqat diniy va ijtimoiy muhitni hisobga olish, balki ularning huquqiy va ijtimoiy himoyasini ta’minlashga xizmat qildi. Shu tariqa, hukumat siyosiy institutlar orqali, shuningdek, ijtimoiy va madaniy tizimlar orqali ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga harakat qildi².

Siyosiy kontekstda, Musharraf hokimiyatga kelishidan oldingi davrda ayollar huquqi sohasida olingan yutuqlar sustlashgan edi. Bhutto va Sharif hukumatlarida parlamentda ayollar uchun kvotalar mavjud bo‘lsa-da, siyosiy beqarorlik va diniy konservativ kuchlar ularni cheklashga urinardi. Musharrafning siyosati esa bu vaziyatni o‘zgartirishga qaratilgan bo‘lib, u ayollar uchun ta’lim, bandlik va ijtimoiy himoya sohalarida bir qator dasturlarni joriy etdi. Masalan, “Women’s Education Enhancement Program” va “Microcredit for Women” loyihalari qishloq va shahar hududlaridagi ayollarga iqtisodiy va ijtimoiy mustaqillikni oshirishga yordam berdi³.

Shuningdek, Musharraf davrida ayollarning siyosiy vakilligi va huquqlarini mustahkamlash borasida qonunchilik tashabbuslari ham amalga oshirildi. 2002-yilda qabul qilingan konstitutsiyaviy o‘zgartirishlar parlamentda ayollar uchun kvotalarni kengaytirdi, mahalliy kengashlarda ayollarning ishtirokini ta’minlash mexanizmlari joriy etildi. Shu tariqa, ayollar siyosiy jarayonga faolroq jalb qilindi, ularning davlat boshqaruvidagi roli kuchaydi⁴.

Ijtimoiy sohada ham gender siyosatiga e’tibor kuchaydi. Ta’lim va bandlik sohalarida hukumat va xalqaro donor tashkilotlar hamkorligida ayollar uchun dasturlar tashkil etildi. Bu tashabbuslar ayollarning ijtimoiy mavqeini mustahkamlash, iqtisodiy faollikni oshirish va siyosiy faollikka tayyorgarlikni ta’minlash bilan birga, mamlakatdagi gender siyosatining yanada barqaror shakllanishiga xizmat qildi⁵.

Matbuot va OAV orqali ham gender masalalari keng yoritila boshlandi. Ayol jurnalistlar soni oshib, ular siyosiy va ijtimoiy hayotda ayollarning huquq va vakilligini tahlil qilish imkoniga ega bo‘ldi. Shu tariqa, siyosiy jarayon, matbuot va

¹ Mumtaz, K., Shaheed, F. Women of Pakistan: Two Steps Forward, One Step Back? Lahore: Vanguard, 2004. – P. 19.

² Khan, S. Gender, religion, and development in Pakistan. London: Zed books, 2006. – 24 p.

³ UNDP. Gender and development in Pakistan. Islamabad: UNDP Pakistan office, 2003. – P. 43.

⁴ Aurat foundation. Annual Report 2002–2005. Lahore, 2005. – P. 67.

⁵ UNDP. Women’s empowerment programs in Pakistan. Islamabad: UNDP, 2004. – P. 51.

fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir ayollar siyosiy faolligini mustahkamlashga xizmat qildi⁶.

Shu bilan birga, diniy konservatizm va patriarxal qadriyatlarning mavjudligi hududlarda ayollarning ijtimoiy va siyosiy faolligini cheklashni davom ettirdi. Qishloq hududlarida ta’lim va bandlik imkoniyatlari yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli, gender siyosatining amaliy natijalari cheklangan bo‘ldi. Biroq, Musharrafning siyosiy platformasi va amalga oshirilgan dasturlar Pokistonda xotin-qizlarning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirish hamda huquqiy himoyani mustahkamlash borasida muhim poydevor yaratdi⁷.

Parvez Musharrafning siyosiy faoliyati Pokiston tarixida o‘ziga xos burilish davri sifatida qaraladi. Uning hokimiyatga kelishi mamlakatdagi siyosiy beqarorlikni barqarorlashtirish, demokratik institutlarni mustahkamlash va global maydonda ishonchni oshirishga qaratilgan edi. Shu nuqtai nazardan, Musharrafning “ma’rifatli moderatsiya” siyosati nafaqat diniy ekstremizmga qarshi kurashni, balki ijtimoiy modernizatsiya va gender masalalarini ham o‘z ichiga olgan keng qamrovli strategiya sifatida shakllandi⁸.

“Ma’rifatli moderatsiya” konsepsiyasi diniy qadriyatlarni hurmat qilgan holda siyosiy va ijtimoiy modernizatsiyani ilgari surishga qaratilgan edi. Musharraf bu siyosat orqali ekstremizmni kamaytirish va demokratik institutlarni mustahkamlashni maqsad qilgan bo‘lsa-da, u xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga ham alohida e’tibor qaratdi. Shu tariqa, siyosiy qarorlar diniy qadriyatlar va ijtimoiy haqiqatlarni uyg‘unlashtirgan holda qabul qilindi⁹.

Siyosiy kontekstni chuqur tahlil qilganda, Musharraf hokimiyatga kelishidan oldingi davrda ayollar huquqi sohasida qator cheklovlar mavjud edi. Parlamentda ayollar uchun kvotalar bo‘lsa-da, siyosiy beqarorlik va diniy konservativ kuchlar ularning faolligini cheklab kelgan. Musharrafning siyosiy strategiyasi esa bu vaziyatni o‘zgartirish, ayollarni davlat boshqaruvi va jamoat hayotida faol ishtirok etishga jalb qilishga qaratilgan edi¹⁰.

Siyosiy institutlar doirasida “ma’rifatli moderatsiya” konsepsiyasi nafaqat ayollarning vakilligini oshirish, balki ularni ijtimoiy va iqtisodiy sohada qo‘llab-quvvatlashni ham nazarda tutdi. Parlamentda ayollar uchun kvotalar kengaytirildi, mahalliy kengashlarda ularning ishtirokini ta’minlash mexanizmlari joriy etildi. Shu

⁶ Ahmed, F. Press and democracy in Pakistan. Lahore: Vanguard, 2006. – P. 59.

⁷ Jalal, A. Democracy and authoritarianism in South Asia. Cambridge: Cambridge university press, 2005. – P. 76.

⁸ Rizvi, H.A. Pakistan under Musharraf: Politics and society. Lahore: Sang-e-Meel publications, 2005. – P. 45.

⁹ Khan, S. Gender, religion, and development in Pakistan. London: Zed books, 2006. – 58 p.

¹⁰ Mumtaz, K., Shaheed, F. Women of Pakistan: Two steps forward, one step back? Lahore: Vanguard, 2004. – 62 p.

bilan birga, ayollar huquqlarini kuchaytiruvchi qonunchilik tashabbuslari amalga oshirildi, jumladan oilaviy huquqlar, jinsiy zo‘ravonlikka qarshi himoya va ta’limga oid qonunlar qabul qilindi¹¹.

Ijtimoiy va iqtisodiy sohada ham gender masalalari kengaytirildi. Musharraf davrida ayollarga mo‘ljallangan ta’lim dasturlari, kasbiy tayyorgarlik markazlari, mikrokredit loyihalari va hunarmandchilik markazlari tashkil etildi. Ushbu tashabbuslar ayollarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish, ularni jamiyatdagi muhim qatlamga aylantirish va siyosiy faollikka tayyorlashga xizmat qildi¹².

Shu bilan birga, “ma’rifatli moderatsiya” siyosati matbuot va OAV orqali gender masalalarini kengroq yoritish imkonini yaratdi. Ayol jurnalistlar va siyosiy tahlilchilar soni oshib, ular ayollar huquqlari va vakilligi masalalarini tahlil qilish va keng auditoriyaga yetkazish imkoniga ega bo‘ldi. Bu esa siyosiy jarayon, fuqarolik jamiyati va matbuot o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni kuchaytirib, gender siyosatini yanada barqarorlashtirdi¹³.

Biroq siyosiy platformaning ijtimoiy konteksti murakkab edi. Diniy konservatizm va patriarxal qadriyatlarning mavjudligi ba’zi hududlarda ayollarning ijtimoiy va siyosiy faolligini cheklashni davom ettirdi. Shuningdek, qishloq hududlarida ta’lim va bandlik imkoniyatlari yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli gender siyosatining amaliy natijalari to‘liq amalga oshmadi. Biroq, Musharraf siyosatining strategik yondashuvi va amalga oshirilgan dasturlar Pokistonda ayollarning siyosiy va ijtimoiy faolligini oshirish hamda huquqiy himoyani mustahkamlash borasida mustahkam poydevor yaratdi¹⁴.

Shu tariqa, “ma’rifatli moderatsiya” konsepsiyasi nafaqat ekstremizm va konservatizmga qarshi kurash vositasi, balki Pokistonda gender siyosatini rivojlantirish va ayollar huquqlarini kuchaytirish uchun muhim vosita bo‘ldi. Ushbu siyosiy yo‘nalish mamlakatning demokratik va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashda strategik burilish davri sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi¹⁵.

Parvez Musharraf davrida ayollarning siyosiy vakilligi va huquqlari sohasidagi islohotlar Pokiston jamiyatida yangi burilish sifatida namoyon bo‘ldi. 2002-yilda amalga oshirilgan konstitutsiyaviy o‘zgartirishlar parlamentda ayollar uchun kvotalarni kengaytirib, ularning siyosiy jarayonda faolroq ishtirokini ta’minladi. Shu bilan birga, mahalliy kengashlar darajasida ham ayollarning ishtirokini kafolatlovchi mexanizmlar joriy etildi. Bu o‘zgarishlar nafaqat siyosiy vakillikni

¹¹ Aurat foundation. Annual Report 2002–2005. Lahore 2005. – 74 p.

¹² UNDP. Women’s empowerment programs in Pakistan. Islamabad: UNDP, 2004. – 88 p.

¹³ Ahmed, F. Press and democracy in Pakistan. Lahore: Vanguard, 2006. – 97 p.

¹⁴ Jalal, A. Democracy and authoritarianism in South Asia. Cambridge: Cambridge university press, 2005. – 101 p.

¹⁵ Rizvi, H. Political history of Pakistan: 1999–2007. Lahore: Sang-e-Meel publications, 2007. – 112 p.

kuchaytirdi, balki ayollarni jamiyat boshqaruvida samarali qatnashishga rag‘batlantirdi¹⁶.

Kvotalar tizimi orqali parlamentga kirgan ayollar yangi qonun loyihalarini ilgari surish imkoniga ega bo‘ldi. Ularning tashabbuslari oilaviy huquqlar, jinsiy zo‘ravonlikka qarshi himoya va ta‘lim sohalarini qamrab oldi. Masalan, 2003-yilda qabul qilingan “Protection of Women Act¹⁷” orqali ayollarga nisbatan zo‘ravonlikni kamaytirish va ularni huquqiy himoya qilishning yangi mexanizmlari joriy etildi. Bu qonuniy o‘zgarishlar ayollarni faqat siyosiy vakillikda emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy sohada ham himoya qilishga xizmat qildi¹⁸.

Shu bilan birga, hukumat ayollar huquqini mustahkamlash borasida bir qator dasturlarni yo‘lga qo‘ydi. “Women’s Education Enhancement Program” orqali qishloq va shahar hududlarida ayollar uchun ta‘lim imkoniyatlari kengaytirildi. Bu dastur ayollarning bilim darajasini oshirish, ularni ishchi va siyosiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qildi. Mikrokredit loyihalari va kasbiy tayyorgarlik markazlari orqali ayollar iqtisodiy mustaqillikni qo‘lga kiritdi, bu esa ularning jamiyatdagi mavqeini oshirish bilan birga, siyosiy jarayonga faol ishtirok etishiga turtki bo‘ldi¹⁹.

Alohida e‘tibor ayollar tashkilotlari va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikka qaratildi. Aurat Foundation, Women’s Action Forum va boshqa tashkilotlar hukumat siyosatini qo‘llab-quvvatlab, gender masalalarini keng auditoriyaga yetkazdi. Shu tariqa, davlat siyosati va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ayollar huquqlari va vakilligi masalalarining barqaror rivojlanishiga xizmat qildi²⁰.

Hududiy kontekst ham ayollar siyosiy vakilligi va huquqlariga ta‘sir ko‘rsatdi. Shahar hududlarida ayollarning siyosiy ishtiroki sezilarli darajada oshgan bo‘lsa, qishloq hududlarida diniy konservatizm va patriarxal qadriyatlar tufayli cheklovlar mavjud edi. Shu bilan birga, qishloq hududlarida ta‘lim va bandlik imkoniyatlarining yetarli emasligi ayollarning siyosiy faolligini kamaytirish bilan birga, hukumat dasturlarining samaradorligini ham chekladi. Biroq, davlatning strategik yondashuvi va amalga oshirilgan dasturlar ayollar siyosiy vakilligi va huquqini mustahkamlashga xizmat qildi²¹.

Shuni alohida ta‘kidlash kerakki, Musharraf davrida ayollar siyosiy vakilligi nafaqat qonunchilik va davlat dasturlari orqali, balki siyosiy va ijtimoiy hayotning

¹⁶ Aurat foundation. Annual Report 2002–2005. Lahore, 2005. – P . 115.

¹⁷ Protection of Women Act — bu Pokistonda ayollarni zo‘ravonlik, adolatsiz ayblovlar va diskriminatsiyadan himoya qilish uchun qabul qilingan qonun.

¹⁸ Shaheed, F. Women’s experiences and Legal Reforms in Pakistan. Lahore: Shirkat Gah, 2002. – 122 p.

¹⁹ UNDP. Women’s empowerment programs in Pakistan. Islamabad: UNDP, 2004. – 137 p.

²⁰ Mumtaz, K., Shaheed, F. Women of Pakistan: Two Steps Forward, One Step Back? Lahore: Vanguard, 2004. – 145 p.

²¹ Rizvi, H.A. Pakistan under Musharraf: Politics and society. Lahore: Sang-e-Meel publications, 2005. – P .151.

turli sohalarida ham mustahkamlandi. Parlament va mahalliy kengashlarda ayollar tomonidan ilgari surilgan qonun loyihalari, ta’lim va iqtisodiy dasturlar bir-birini to’ldirib, ayollarning jamiyatdagi mavqeini sezilarli darajada oshirdi. Shu bilan birga, bu jarayon ayollar siyosiy faolligini kuchaytirish bilan birga, ularning huquqiy va ijtimoiy himoyasini ham ta’minladi²².

Matbuot va OAV orqali ayollar huquqlari va vakilligi masalalari keng yoritila boshlandi. Ayol jurnalistlar va siyosiy tahlilchilar soni oshib, ular ayollar huquqlari masalalarini tahlil qilish va keng auditoriyaga yetkazish imkoniga ega bo’ldi. Shu tariqa, siyosiy jarayon, fuqarolik jamiyati va matbuot o’rtasidagi o’zaro ta’sir ayollar siyosiy faolligini mustahkamlashga xizmat qildi²³.

Natijada, Musharraf davrida ayollar siyosiy vakilligi va huquqi sohasidagi islohotlar mamlakatda gender siyosatining barqaror shakllanishiga xizmat qildi. Ushbu davr ayollar huquqi va vakilligi bo’yicha Pokiston tarixida muhim burilish davri sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi²⁴.

Parvez Musharraf davrida Pokistonda ijtimoiy va iqtisodiy islohotlar ayollar huquqi va gender siyosati bilan chambarchas bog’liq tarzda amalga oshirildi. 2002-yildan boshlab hukumat tomonidan ayollarga mo’ljallangan ta’lim dasturlari kengaytirildi. “Women’s Education Enhancement Program” orqali qishloq va shahar hududlaridagi ayollar uchun ta’lim imkoniyatlari oshirildi, bu esa ularning ishchi va siyosiy faoliyatga tayyorligini kuchaytirdi. Dastur nafaqat maktab va kollejlarda darajasidagi ta’limni qamrab oldi, balki kasbiy va mahorat markazlarini ham tashkil etish orqali ayollarning iqtisodiy mustaqilligini ta’minlashga xizmat qildi²⁵.

Shu bilan birga, mikro kredit dasturlari va kasbiy tayyorgarlik markazlari ayollarning iqtisodiy faolligini oshirishda muhim rol o’ynadi. Qishloq hududlarida ayollarning bandligini ta’minlashga qaratilgan ushbu dasturlar, ularning oilaviy va ijtimoiy mavqeini yaxshilash bilan birga, siyosiy faollikka kirishish imkoniyatini ham yaratdi. Mikro kredit loyihalari orqali ayollar kichik bizneslar, hunarmandchilik va savdo faoliyatiga jalb qilindi, bu esa ularning iqtisodiy mustaqilligini oshirish bilan birga, jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga yordam berdi²⁶.

Davlat tomonidan amalga oshirilgan boshqa ijtimoiy tashabbuslar ham gender siyosatini mustahkamlashga qaratildi. Masalan, qishloq hududlarida ayollar uchun sog’liqni saqlash va ta’lim xizmatlarini yaxshilashga yo’naltirilgan maxsus dasturlar

²² Khan, S. Gender, religion, and development in Pakistan. London: Zed books, 2006. – P . 158.

²³ Ahmed, F. Press and democracy in Pakistan. Lahore: Vanguard, 2006. – P . 163.

²⁴ Jalal, A. Democracy and authoritarianism in South Asia. Cambridge: Cambridge university press, 2005. – P . 172.

²⁵ UNDP. Women’s empowerment programs in Pakistan. Islamabad: UNDP, 2004. – P . 88.

²⁶ Rizvi, H.A. Pakistan under Musharraf: Politics and society. Lahore: Sang-e-Meel publications, 2005. – P . 94.

ishga tushirildi. Bu dasturlar ayollarning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qildi, ularning jamiyatdagi roli va qaror qabul qilishdagi vakilligi sezilarli darajada kuchaydi²⁷.

Shahar va qishloq hududlarida gender siyosatining amaliyati o‘zaro farqlanishini ko‘rish mumkin. Shahar hududlarida ayollar bandligi va ta’lim ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshgan bo‘lsa, qishloq hududlarida diniy konservatizm, patriarxal qadriyatlar va cheklangan infratuzilma tufayli gender tashabbuslari to‘liq amalga oshmadi. Shu bilan birga, davlatning strategik yondashuvi va amalga oshirilgan dasturlar ayollarning ijtimoiy va iqtisodiy faolligini oshirishga xizmat qildi²⁸.

Xulosa qilib aytganda Musharraf davrida davlat ayollarning siyosiy faolligini qo‘llab-quvvatlash maqsadida mahalliy kengashlarda ham gender tashabbuslarini joriy etdi. Ayollar uchun ajratilgan kvotalar va mahalliy dasturlar orqali ayollar nafaqat siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etdi, balki ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishga ham hissa qo‘shdi. Shu tariqa, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va gender tashabbuslari bir-birini to‘ldirib, Pokistonda ayollar mavqeini mustahkamlashga xizmat qildi²⁹.

Ta’lim, bandlik va mikrokredit dasturlari faqat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish vositasi bo‘lib qolmay, balki ayollar siyosiy faolligini oshirish, ularni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish va gender tengligini mustahkamlashga ham xizmat qildi. Shu tariqa, Musharraf davrida amalga oshirilgan ijtimoiy va iqtisodiy islohotlar, gender tashabbuslari bilan uyg‘unlashib, Pokistonda ayollar siyosiy vakilligi va huquqlarini kuchaytirish uchun mustahkam poydevor yaratdi³⁰.

Shuni ta’kidlash lozimki, ushbu davrida amalga oshirilgan integratsiyalashgan yondashuv – qonunchilik, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va OAV orqali gender siyosati – ayollar siyosiy vakilligi va huquqini mustahkamlashda muhim poydevor yaratdi. Shu tariqa, Pokistonda gender tengligini rivojlantirish va ayollarni siyosiy va ijtimoiy jarayonga faol jalb qilish jarayoni barqaror shaklga keldi³¹.

²⁷ Khan, S. Gender, religion, and development in Pakistan. London: Zed books, 2006. – P . 102.

²⁸ Mumtaz, K., Shaheed, F. Women of Pakistan: Two steps forward, one step back? Lahore: Vanguard, 2004. – P . 109.

²⁹ Aurat foundation. Annual report 2002–2005. Lahore, 2005. – P . 115.

³⁰ Jalal, A. Democracy and Authoritarianism in South Asia. Cambridge: Cambridge university press, 2005. – P . 122.

³¹ Khan, S. Gender, Religion, and development in Pakistan. London: Zed books, 2006. – P . 185.